

Princip individuace v Tomášově traktátu *De ente et essentia*

Efrém David Jindráček

ÚVOD

Princip individuace, který se během dějin filosofie stal jedním z významných filosofických témat a předmětem mnoha diskusí, bychom mohli stručně definovat jako to, co způsobuje, že něco může být samo v sobě jednotné a přitom diferencované od všeho ostatního.¹ *Princip individuace je vnitřní metafyzický princip, který působí, že konkrétní jsoucno je něčím jednotlivým, vymezeným od všeho ostatního, že je nositelem své specifické existence, která je zcela konkrétní, určitá a specificky determinovaná.*² V souvislosti s principem individuace je třeba vymezit i jeho vztah k pojmu jednotliviny. Tyto pojmy totiž nejsou, alespoň ne formálně či ve vlastním smyslu slova, identické. O jednotlivině se hovoří jako o protikladu k obecnině a o individuu v protikladu k mnohosti.³ V kontextu filosofického tázání je pak kladena otázka, co je konkrétně (reálně) onou vnitřní příčinou jsoucna, která působí uvedené důsledky a kterou pak právem nazýváme principem individuace. Individuací zde máme na mysli *individuaci numerickou* (nikoli tedy např. personální, jak o ní hovoří psychologie), takovou, která si všímá možností několikerého výskytu esenciálně totožného jsoucna. V této souvislosti se pak nabízí i další otázka, kterou bude nezbytné pro úplnost zodpovědět, a to zda je tímto individuačním principem ontologicky jedna a táž entita (jež by v takovém případě musela být přítomná v každém jsoucnu), anebo je společná alespoň pro různé řády a stupně bytí.

Metoda

Jako nejprůměřenější a vlastní metodu vezměme pro tuto práci metodu historicko-filosofickou, která si bere za výchozí materiál kriticky rekonstruovaný text vlastního traktátu *De ente et essentia* (kritické vyd. Leonina).⁴ Dále je třeba vzít v úvahu také starší filosofické texty (autority), které jsou v traktátu citovány, všimnout si jejich širšího kontextu v původních dílech a zaměřit se na způsob, jakým jsou asimilovány v argumentaci autora našeho traktátu. Metodu této práce proto lze nazvat filosoficko-historickou, protože k pouhé rekonstrukci Tomášových tvrzení dostačují samotné vědy historické. Hlavním cílem této práce tedy bude nejen shrnout Tomášovo řešení problému, ale i ukázat filosofickými argumenty cestu k dalším interpretacím. Obor

1. A. BAUDART, „Individuation (principe d'—),“ in *Les Notions philosophiques. Dictionnaire, Encyclopédie philosophique universelle*, 1. tom. (4 tom.), Paris, Presses universitaires de France 1990.
2. B. MONDIN, *Dizionario enciclopedico del pensiero di San Tommaso d'Aquino*, Bologna, Edizioni Studio Domenicano 1991, s. 321.
3. A. GAZZANA, „Individuazione, principio di,“ in *Enciclopedia Filosofica*, Firenze, Casa Editrice G. C. Sansoni 1957.
4. *Sancti Thomae Aquinatis doctoris angelici Opera omnia iussu Leonis XIII. P. M. edita, cura et studium fratrum praedicatorum*, t. 43, s. 369–381, Roma, 1882–. Text traktátu *De ente et essentia* byl z tohoto vydání také převzat v latinsko-českém vydání S. SOUSEDKA, odkud také citujeme. Viz cit. 6.

filosofie by si měl přinejmenším klást za svůj cíl (a to i v rozsahu této práce, nakolik to jen bude možné) zaujmout k tvrzením nalezeným historickou metodou i kritické stanovisko motivované tázáním se po vnitřní pravdivosti a koherenci jednotlivých tvrzení, byť zde přijde na řadu spíše jen srovnání několika interpretací.

Rozdělení látky

Tomáš ve svém traktátu *De ente et essentia* pojednává o všech typech jsoucna, tj. od akcidentů přes složené substance, člověka, jednoduché substance jako separované lidské duše a anděly, až po subsistentní nepodmíněné „Bytí“, tedy Boha. Princip individuace jako filosofické téma se proplétá téměř celým traktátem. Přesto je pro princip individuace důležitá především kapitola 2, kde se Tomáš podrobněji zabývá principem individuace složených hmotných substancí, dále pak kapitola 4, kde se nacházejí důležitá místa o individuaci separovaných substancí (andělů), a zvláště pak kapitola 5, kde se pojednává jak o individuaci andělů, tak od těla oddělených (separovaných) lidských duší a také o individuálním bytí Boha, jakožto ojedinelého a nesloženého Jsoucna. V závěrečné, 6. kapitole pak najdeme krátkou zmínku o principu individuace akcidentů.

V tématickém rozčlenění látky v rámci této práce se nedržíme striktně rozdělení totožného s dělením Tomášovým. Vzhledem k našemu předmětu, kterým je princip individuace, to ani metodicky není možné. Tomáš o něm pojednává většinou vždy na několika místech, a to i ve vztahu k individuaci substancí téhož druhu. Tématické dělení látky je tedy hierarchické, podle tradičně uznávané ontologické dignity jednotlivých jsoucen, jak ji chápala aristotelsko-tomistická filosofie. Začínáme složenými substancemi (hmotná jsoucna)⁵ a končíme první jednoduchou substancí neboli Bohem. Terminologii přebíráme vlastní Tomášovu, jak se vyskytuje v traktátu. Odkazy na citace z *De ente* jsou uvedeny podle členění textu, jak byl publikován v latinsko-českém vydání S. Sousedíka, které je opět převzato z komentáře H. Seidla, jak je uvedeno v předmluvě tohoto vydání.⁶

TRAKTÁT DE ENTE ET ESSENTIA

Ontologický traktát, tzv. opuskulum, sv. Tomáše Akvinského (1225–1274), který se začal obecně označovat jako *De ente et essentia*,⁷ patří mezi první literární díla tohoto filosofa. Jde o dílo autora z období vrcholné scholastiky, kde se nacházejí nejen formulace principu individuace pro všechny typy jsoucna, ale setkávají se zde i mnohé významné myšlenkové tradice pramenící z antické a arabské filosofie. Ačkoliv jde o traktát poměrně malý rozsahem (6 kapitol), představuje svým obsahem základy celé budoucí Tomášovy ontologie, jak ji můžeme jednotlivě nacházet v pozdějších Tomášových dílech. O filosofickém bohatství a podnětných místech v *De ente* bylo jistě napsáno mnoho. Uvádím zde tedy jenom jednu, dnes již téměř

5. Pojem „složení“ se zde týká složení z formy a látky, nikoli esence a existence.

6. S. SOUSEDÍK, *Jsoucno a bytí: Úvod do četby sv. Tomáše Akvinského*, Praha, Křesťanská akademie Praha 1992.

7. D. LORENZ, *I fondamenti dell'ontologia tomista: Il trattato De ente et essentia*, Bologna, Edizioni Studio Domenicano 1992, s. 64–67.

klasickou charakteristiku pocházející od nikoho menšího než byl Dominik M. Chenu OP, se kterou se dnes setkáváme snad ve všech moderních úvodech k vydáním traktátu. Říká se zde, že „*De ente et essentia* je nejznámějším (Tomášovým) opuskullem, které je nepochybně jediným, jež je dosud studováno. Nabízí se nám jako opravdová příručka metafyziky bytí, a to jak pro hloubku Tomášovy inteligence, tak pro tématickou souvislost s problémy, které jsou neustále v dějinách přítomny, jako je právě veliké téma existence. A právě tyto stránky nám tak solidně a souhrnně poskytují velmi cennou pomoc.“⁸

Sám Tomáš tento traktát podle soudobých a hodnověrných svědectví (Tolomeo)⁹ označil jako *Tractatus de ente et essentia, quem scripsit ad fratres et socios nondum existens magister*. Jeho vznik spadá do počátků Tomášova působení během tzv. prvního pařížského pobytu (1252–1256), kde sepsal jako bakalář-sentenciář (nikoli ještě magister) kromě zmíněného traktátu také spis *De principiis naturae* a komentář k *Sentenciám* Petra Lombarda. Přesná datace vzniku *De ente et essentia* spadá podle současných bádání na rok 1253, a to s ohledem na 25. distinkci komentáře k První knize *Sentencií*, kde se začíná objevovat pro princip individuace společná terminologie.¹⁰ Traktát *De ente et essentia* patří nepochybně mezi díla autentická, jak dosvědčují především už prvotní seznamy Tomášových děl¹¹ a zájem jeho raných komentátorů, které nacházíme už na sklonku 13. století (!), ale i vnitřní kompatibilita s celkovým pozdějším konceptem Tomášovy ontologie v jiných dílech.

Význam tohoto traktátu je totiž dvojitý. První je ona tématická aktuálnost a hluboký obsah, který ocenil již výše citovaný Chenu. *De ente* má ale své mimořádné postavení i v Tomášově díle jako takovém. Všimněme si, že souvislost tématu (pojednání o významu pojmů bytnosti a jsoucna), které je samotným Tomášem vyjádřeno hned v předmluvě, a časové prvenství tohoto traktátu v Tomášově filosofické tvorbě nabízejí i určité věcné opodstatnění. Současný španělský filosof a teolog A. Lobato v podobném zamyšlení připomíná, že člověk (teolog), který by chtěl promluvit o Bohu, musí také pojednat o jsoucnu a bytnosti. A právě toto dílko nepochybně představuje globální metafyzickou základnu, pro celou šíři reality. A ačkoli nejde o úplnou a zcela kompletní syntézu tomistické filosofie, přesto toto dílko představuje alespoň první a velmi spolehlivý plán v dlouhém úvodu do tomismu. Máme totiž před sebou, jak říká Lobato, jednu z prvních syntéz křesťanské filosofie.¹² Obsah traktátu nám totiž představuje dílo Tomášova mládí. Ukazuje, jak si Tomáš sám připravoval a precizoval filosofický aparát ještě dříve, než přistoupil k samostatné práci na teologické syntéze.¹³

Jak v souvislosti s obdobím vzniku traktátu *De ente et essentia*, tak v souvislosti s principem individuace není možné nezmínit také opusculum *De principio indi-*

8. M. D. CHENU, *Introduzione allo studio di S. Tommaso d'Aquino*, trad. ital. R. Poggi e M. Tarchi, Firenze, Libreria Editrice Fiorentina 1953, s. 282 (franc. orig. *Introduction à l'étude de Saint Thomas d'Aquin*).

9. J.-P. TORRELL, *Tommaso d'Aquino: L'uomo e il teologo*, trad. ital. P. Giustiniani e G. Matera, Piemme, Cassale Monferrato 1994, s. 65 (fran. orig. *Initiation à Saint Thomas d'Aquin: Sa personne et son oeuvre*).

10. LORENZ, *I fondamenti dell'ontologia tomista*, s. 70.

11. Tamtéž, s. 64–65.

12. A. LOBATO, *Opuscoli filosofici*, Roma, Citta Nuova Editrice 1989, s. 39–40.

13. LORENZ, *I fondamenti dell'ontologia tomista*, s. 73.

viduationis, které se ještě někteří starší autoři¹⁴ v polovině 20. století snažili uvést do souladu s naším traktátem. Pochybnosti o jeho autenticitě se však od začátku století vyskytovaly stále (Mandonnet¹⁵) a kritické práce současných badatelů (R. Busa,¹⁶ J.-P. Torrell¹⁷) ho jednoznačně zařadily mezi neautentické spisy, tedy díla, která s největší pravděpodobností nepocházejí z pera Tomášova. Proto zde již toto opusculum pro naši práci vypouštíme.

Komentáře

Krátce se zde i zastavíme u několika významných interpretací komentátorů Tomášova textu, které nám zpřítomňují, ale i specificky modifikují myšlenkové bohatství tzv. umírněného realismu, originálně představeného v Akvinátově díle. Od sepsání Tomášova traktátu bylo na toto dílko napsáno asi 20 různých komentářů. Nejstarším je komentář Konráda Pruského, pocházející z konce 13. století či z počátku století 14. Je to mimořádné svědectví o významu tohoto traktátu, nejen proto, že vznikl několik let po Tomášově smrti, ale i proto, že autor kupodivu není dominikán, ale světský kněz, a komentuje spis autora, kterému ještě nebyl přiznán titul světce, což je v tehdejší době velmi neobvyklé a svědčí o veliké Tomášově autoritě již v jeho době, jako též i o atraktivnosti tohoto rozsahem nevelkého spisu. Rozsahem největší (asi 1000 stran) je komentář Rafaela z Ripy. Pochází ze století 16. a představuje velkou a ucelenou filosofickou syntézu.

V této práci se však pouze zastavíme u nejznámějšího a dnes již klasického komentáře kardinála Kajetána (Tomáš de Vio OP), pocházejícího z konce 15. století, a u komentáře současného autora Abelarda Lobata OP. Kromě těchto komentářů považují za zvláště cenné studie, které jsou v této práci použity, hlavně dílo Roland-Gosselin OP, dále pak práce Ditricha Lorenze OP, který svou práci uveřejnil v r. 1992 a práce Adriana Gazzany SI.¹⁸

PRAMENY TOMÁŠOVY NAUKY O PRINCIPU INDIVIDUACE

Scholastika, a stejně tak i Tomášova filosofie, podstatně čerpala z dědictví antické filosofie. Neomezovala se ale pouze na opakování závěrů jednotlivých antických škol (to by ani nebyla filosofii), ale pokoušela se je specificky interpretovat na základě vlastních filosofických zkoumání, a to často velmi originálním způsobem.

Vzhledem k principu individuace (a nejen vzhledem k němu) zde nacházíme citované i významné autority, jak antické, tak středověké arabské filosofie, u kterých

14. Např. U. DEGL'INNOCENTI, „Il pensiero di San Tommaso sul principio d'individuazione,“ *Divus Thomas* (Piacenza), 1942, p. 45.

15. Srov. tamtéž.

16. Srov. *Thomae Aquinatis, Opera omnia cum hypertextibus in CD-ROM*, ed. R. Busa, Milano, Editoria Elettronica Editel 1992.

17. Srov. TORRELL, *Tommaso d'Aquino*, p. 403.

18. A. LOBATO, *Commentarium in „De ente et essentia“ Sancti Thomae Aquinatis*, Roma, Pontifica Universitas a S. Thoma, 1968, s. 4; M.-D. ROLAND-GOSSELIN, *Le „De ente et essentia“ de S. Thomas d'Aquin*, Texte établi d'après les manuscrits parisiens, Introduction, Notes et Études historiques, Kain, Le Salchoir 1920; D. LORENZ, *I fondamenti dell'ontologia tomista*; A. GAZZANA, „La ‚Materia signata‘ di S. Tommaso secondo la diversa interpretazione del Gaetano e del Ferrarese,“ *Gregorianum*, roč. 24, 1943, s. 78–85.

se podrobněji zastavíme v souvislosti s konkrétními Tomášovými argumenty a citacemi. Pro pochopení místa a významu antických filosofů v díle scholastických autorů nemá až tak důležité místo přesná rekonstrukce originálních antických textů, protože scholastika stejně většinou pracovala s latinskými překlady různé kvality. Spíše si všimneme oněch bezprostředních překladů a parafrází, které antické dědictví scholastice tlumočily, a předchozích komentátorů, kteří jim už určitý smysl vtiskovali, čímž už předem připravovali a spolupracovali na poli jistých problémů a otázek, s nimiž pak scholastičtí filosofové zápasili.

Jelikož analýza myšlenkových vlivů, jež zde nejsou výslovně samým Tomášem dosvědčeny, by vyžadovala natolik subtilní rozbor, který by svým rozsahem nepřiměřeně překročil rámec této práce, vyjdeme především z autorů, které Tomáš v *De ente* v souvislosti s otázkou po principu individuace sám cituje.

Nejstarším a nejváženějším z autorů¹⁹ je Aristoteles ze Stageiry (384–322 př. Kr.). Vzhledem k principu individuace však zde Tomáš cituje jen významné Aristotelovy komentátory a interprety, jakými byli Avicenna (980–1037 po Kr.) a Averroes (1126–1198 po Kr.). S explicitním odkazem na Aristotela se zde v souvislosti s principem individuace nesetkáme, ačkoliv je z vlastního obsahu jasné, že např. Tomášova kritika látky jako jediného principu individuace (2. kap.) je namířena právě proti Stagíranovi. Tomáš cituje Avicennovu *Metafyziku* v souvislosti s otázkou individuace lidských duší, které se vyskytují v mnoha „exemplářích“, ačkoli mají stejnou přirozenost a princip individuace aplikovaný na hmotná jsoucna anebo na anděly na ně nebude možné uplatnit. Averroes, označovaný čestným titulem Komentátor (podobně jako Aristoteles Filosof), je uváděn v souvislosti s individuací složených substancí. Nelze opomenout také novoplatónského filosofa, Plotinova žáka Prokla (410–484 po Kr.), původce knihy *De causis*, která vznikla jako kompendium jeho filosofického spisu *Elementatio Theologica* a jejíž autorství bylo až do konce 13. stol. mylně připisováno Aristotelovi.²⁰ A byl to právě Tomáš Akvinský, který jako první pravého autora rozpoznal.²¹ Prokla Tomáš cituje při pojednání o objasnění individuální existence zcela ojedinelé Substance, kterou je nejvyšší a nepodmíněné Bytí, tedy Bůh.

INDIVIDUACE SLOŽENÝCH SUBSTANCÍ A JEJICH AKCIDENTŮ

V souvislosti s principem individuace se nejčastěji hovoří a nejvíce diskutuje o individuaci složených, hmotných jsoucen. Jejich individuálnost je evidentní a vycházíme-li ze stanoviska umírněného realismu, které zastával i autor našeho traktátu, jsme nuceni řešit problém společné přirozenosti několika hmotných jsoucen téhož druhu, jejichž reálná existence je však individuální.

19. Není-li uvedeno jinak, údaje o jednotlivých filosofech jsou převzaty z publikace: *Filosofický slovník*, Olomouc, FIN 1996.

20. LORENZ, *I fondamenti dell'ontologia tomista*, s. 229.

21. „Et in graeco quidem invenitur sic traditus liber Procli platonici, continens CCXI propositiones, qui intitulatur Elementatio Theologica; in arabico vero invenitur hic liber qui apud latinos De causis dicitur, quem constat de arabico esse translatum...“ (THOMAS, *Comm. in lib. De causis*, lectio 1).

Materia

U Aristotela se princip individuace²² v tomto pojetí explicitně omezuje na látku (řec. ὕλη, lat. *materia*).²³ Jde o hledání principu individuace (ve smyslu numerické individuace) těch jsouc, jejichž výskyt nemusí být jedinečný, tzn. může se vyskytovat více jedinců. Aristoteles se táže, jak „určitý podmět“, τὸδε τι, anebo též „určité toto“, τὸ τὸδε, může být zároveň mnohostí, τὸ ποσόν. V Aristotelovské *Metafyzice*²⁴ se pojem „jsoucno“, τὸ ὄν, „toto zde“, τὸδε τι, a „podstata“, οὐσία, materiálně, nikoli formálně kryjí. Jde o synonyma.²⁵ Výrazu τὸδε τι, jako „toto (konkrétní) zde“, odpovídá v latinské terminologii termín *unumquodque* ve smyslu jednotliviny anebo *individuum*, jež se používá spíše k vyjádření něčeho vnitřně nedělitelného, čemuž odpovídá řecký termín ἄτομος, např. v Porfyriově *Isagogen*.²⁶ Používali-li se však v souvislosti s individuem, vyjadřuje pak jednotlivinu ve smyslu její metafyzické, esenciální (nikoli fyzické!) nedělitelnosti.

Také Tomáš se nejprve věnuje individuaci materiálních jsouc. Ve 2. kapitole *De ente et essentia* věnované esenci složených substancí, sám Tomáš také říká, podobně jako Aristoteles, že „individuationis principium materia est“.²⁷ Individuaci však chápe velice hluboko, jako něco, co je nejen principem možnosti reálného výskytu individuí, ale jako něco, co je příčinou i „uchopitelnosti“, a tím pak i definovatelnosti. Jelikož však látka sama o sobě je právě něčím neurčitým a neuchopitelným, Tomáš tento aristotelický výraz pro numerickou individuaci upřesňuje a říká: „Et ideo sciendum est, quod materia non quolibet modo accepta est individuationis principium, sed solum materia signata.“ *De ente*, c. 2., n. 19.

Materia signata

Traktát *De ente* je první Tomášův spis, kde je použit pro vyjádření principu individuace tento avicennovský termín *signatum*.²⁸ Proto je také vznik traktátu řazen mezi 25. distinkci Tomášova komentáře na 1. knihu Lombardových *Sentencí* a začátek komentáře 2. knihy téhož díla. V první knize se totiž hovoří o *materia demonstrata* a teprve potom nastupuje tento (u Tomáše nový) pojem *materia signata*. Věcně není totožná s tzv. první látkou (*materia prima*). Zde jde o látku nějakým způsobem

22. Aristoteles rozvádí princip individuace velmi podrobně ve 14. knize *Metafyziky*. *Met.* 1089 b 25–35. „Otázka zní, jak věci jsoucích může býti mnoho ... jak vůbec jsoucno může býti mnohostí. ...Nesnáze jest však spíše v tom, jak skutečných podstat může býti mnoho a ne jenom jedna. Jestliže však určité toto a kolikost není totéž, neříká se, jak a proč jest jsoucno mnohostí, nýbrž jak jest mnohostí kolikost. Neboť každé číslo značí kolikost a jednotka, není-li mírou, značí něco kolikostně nedělitelného“ (čes. Křížův překl.).

23. τὰ μὲν κατ' ἀριθμὸν ἔστιν ἕν, ... ὧν ἡ ὕλη μία („Co do počtu jest jedním něco, čeho látka jest jedna,“ čes. A. Kříž), *Met.* 1016 b 31–34.

24. ARISTOTELES, *Met.* 1028 a 1–5.

25. ROLAND-GOSSELIN, *Le „De ente et essentia“ de S. Thomas d'Aquin*, s. 51.

26. *Isag.* c. 2, 2 b 48. Převzato z I. GREDT, *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, vol. 1, 13. ed. Barcelona, Herder 1961, č. 153, s. 139.

27. „Sed quia individuationis principium materia est, ex hoc, forte videretur quod essentia; quae materiam in se complectitur simul et formam, sit tantum particularis et non universalis: ex quo sequeretur quod universalis definitionem non habent, si essentia est id quod per definitionem significatur.“ *De ente*, c. 2., n. 18.

28. ROLAND-GOSSELIN, *Le „De ente et essentia“ de S. Thomas d'Aquin*, s. 60. Srov. *Avicenna Latinus*, Lib. *De Phil. prima*. V, 5, f. 90.

kvantifikovanou, která je vlastní „tomuto člověku“ oproti „člověku“ pojímanému abstraktně,²⁹ neurčitě a obecně.³⁰

Pro úplnost je třeba dodat, že právě s pojmem *materia signata* je v tomistické filosofii spojen zajímavý spor, kontroverze, která nachází své hlavní dva představitele v kardinálu Thomasovi de Vio (1469–1534), zvaném *Kajetán*, a Franciscu Sylvestrisovi (1474–1528), zvaném *Ferrariensis*.³¹ Jelikož *Ferrariensis* nikdy *De ente* nekomentoval (jeho spory s *Kajetánem* pocházejí z komentáře na Tomášovu *Sumu proti pohanům*, jehož je *Ferrariensis* autorem), ponecháme jeho interpretaci stranou, protože s naším traktátem bezprostředně nesouvisí, a má k němu vztah toliko tématický.

Kajetán se ve svém slavném komentáři³² pokouší blíže vysvětlit pojem *materia signata* následujícím způsobem. Nejprve připouští, že k vysvětlení tohoto pojmu je třeba látka a kvantita, což sám vidí jako obecně zastávaný tomistický názor. V tomistické interpretaci však rozlišuje dva odlišné výklady. První, se kterým nesouhlasí, je ten, který hájí, že „*aggregatum ex materia et quantitate sit intrinsecum individuationis principium*.“³³ Podle této interpretace je látka původcem nesdělitelnosti (*incommunicabilitas*) a vnitřní nerozdělitelnosti a kvantita je pak příčinou odlišnosti od všech ostatních jsoucen. Poznamenanou látku v tomto pojetí pak *Kajetán* nazývá *materia quanta*, rozlehlá, rozprostraněná látka. Sám sice také tvrdí, že „*principium intrinsecum individuationis et quoad incommunicabilitatem et quoad distinctionem ab aliis est materia signata*,“ avšak pojem *materia signata* nechápe jako složeninu z látky a kvantity (*aggregatum ex materia et quantitate*), ale jako „*materia, qua est capax hujus quantitatis*.“³⁴ V *Kajetánově* interpretaci je tato „schopnost přijmout kvantitu“ dostačující příčinou individuace. Takovouto látku pak *Kajetán* také nazývá *materia propria individui*. Tamtéž říká, že „*materia propria individui, et materia signata sub certis dimensionibus idem importat*.“ *Kajetán* hájí, že právě toto je i názor Tomášův, když řekl, *materia sub certis dimensionibus* a nikoli *materia cum certis dimensionibus*. S ohledem však na Tomášův komentář k Boethiově knize *De Trinitate* je třeba říci, že Tomáš nehovoří o pouhé schopnosti látky přijmout kvantitu, ale o nevymezených rozměrech (*dimensiones interminatae*) které jsou příčinou poznamenanosti látky. Není sice zcela jasné, jaký způsob bytí vlastně Tomáš přikládá těmto nevymezeným rozměrům, které se totiž

29. V této souvislosti Tomáš cituje výrok Averroova Komentáře na Aristotelovu *Metafyziku*. „Sic ergo patet quod essentia hominis et essentia Socratis non differt nisi secundum signatum et non signatum; unde Commentator dicit super VII. Metaphysicae: Socrates nihil aliud est quam animalitas et rationalitas quae sunt quidditates eius.“ *De ente*, c. 2., n. 20. Celý Averroův výrok zní takto: „Singulari enim existimatur et cum id est apparet enim quod singulare nihil aliud est quam substantia cuius est scilicet quidditas eius: et apparet etiam ex contrario scilicet quod substantia quae est quidditas est substantia singularis v. g. Socrates est animal rationale. Socrates enim nihil aliud est quam animalitas et rationalitas quae sunt quidditates eius. Nec animalitas nec rationalitas sunt quidditates, nisi Socrates et Plato.“ AVERROES, *Met. VII. comm. 20*.

30. LORENZ, *I fondamenti dell'ontologia tomista*, s. 156.

31. Podrobně o tomto sporu pojednal A. GAZZANA, „La ‚Materia signata‘ di S. Tommaso secondo la diversa interpretazione del Gaetano e del Ferrarese,“ s. 78–85.

32. THOMAS DE VIO, CAJETANUS, *In De ente et essentia D. Thomae Aquinatis Commentaria*, ed. M.-H. Laurent, Torino, Marietti 1934, s. 50–60.

33. Tamtéž, s. 53.

34. „Materia signata nihil aliud est quam materia capax hujus quantitatis, ita quod non illius... Nihil ergo addit materia signata supra materiam, nisi capacitatem hujus quantitatis, ita quod non illius. Capacitas autem materiae respectu hujus quantitatis nihil aliud est quam potentia receptiva hujus quantitatis.“ Tamtéž, s. 53–54.

podle Tomáše výslovně neztotožňují s aktuálními vymezujícími rozměry v podobě konkrétní kvantity, přesto však nelze popřít, že Tomášovy nevymezené rozměry nebude možné bezesbytku ztotožnit s pouhou schopností (*capacitas*) přijmout kvantitu, jak to interpretoval Kajetán.

Materia determinata sub dimensionibus

V souvislosti s pojmem *materia signata* Tomáš používá také vyjádření jako *dimensiones* a *materia determinata*.³⁵ Text traktátu totiž pokračuje. „Et dico materiam signatam, quae sub determinatis dimensionibus consideratur.“³⁶ Tomáš zde toto vyjádření používá na způsob upřesnění toho, co považuje za příčinu oné „signace“, o které byla řeč prve. Pojem *dimensiones* mají v Tomášově díle poněkud širší konotace. Nejen že existuje také zvláštní opusculum *De dimensionibus indeterminatis*, které ale novější autoři řadí mezi spisy neautentické,³⁷ ale s pojmem *dimensiones* se setkáváme především v Tomášových komentářích na Boethiovu knihu *De Trinitate* a Dionýsiův spis *De divinis nominibus*, které jsou však o několik let starší než náš traktát.

K objasnění tohoto pojmu nejlépe poslouží, připomeneme-li si, co Tomáš říká přímo v *De ente*: „Potest ergo hoc nomen corpus significare rem quandam quae habet talem formam, ex qua sequitur in ipsa designabilitas trium dimensionum ... hoc nomen corpus hoc modo accipi ut significet rem quandam quae habet talem formam ex qua tres dimensiones possint in ea designari.“³⁸ Jinými slovy, jde o jistou trojrozměrnost složených substancí, která je neoddělitelně spjata s pojmem kvantity, protože je jejím nutným důsledkem.

Hovoří-li se o zmíněných *dimensiones*, nakolik v podobě kvantity vymezují látku, obvykle se diskutuje, zda má Tomáš na mysli *dimensiones terminatae* anebo *interminatae*.³⁹

Toto rozlišení se v samotném *De ente* ještě nenachází. Avšak s přihlédnutím k Tomášovu komentáři na Boethiovu knihu *De Trinitate*, který byl sepsán asi 5 let po *De ente*, jak už bylo řečeno v souvislosti s Kajetánovou interpretací pojmu *materia signata*, sám Tomáš říká, že „ita (materia) est principium diversitatis secundum numerum, prout subest dimensionibus interminatis.“⁴⁰ Z toho celkem jasně vysvítá, že Tomáš míní *dimensiones interminatae*, tzn. jistou rozměrnost vtištěnou do látky, která však ještě není totožná s nějakými určitými, individuálními rozměry. Opačný názor by totiž v sobě skrýval nezanedbatelnou potíž, kterou bychom sotva mohli

35. Termíny *determinata*, *demonstrata* a *signata* v Tomášově terminologii znamenají totéž. Jde o terminologický vývoj téhož pojmu. Srov. LORENZ, *I fondamenti dell'ontologia tomista*, s. 73.

36. *De ente*, c. 2., n. 19.

37. TORRELL, *Tommaso d'Aquino*, s. 402.

38. *De ente*, c. 2., nn. 25–25.

39. Někteří autoři, jako např. MONDIN (viz pozn. 2), přibírají k objasnění opusculum *De natura materiae*. Zde se nachází výrok, který by i připouštěl chápání těchto *dimensiones* jako *dimensiones terminatae*. „Hoc autem recipiens est materia, non qualitercumque accepta, ut dictum est, cum ipsa sit de intellectu philosophicae speciei, sed secundum quod habet rationem primi subiecti; et signatio eius est esse sub certis dimensionibus, quae faciunt esse hic et nunc ad sensum demonstrabile. Ad hanc igitur divisionem formae non requiritur in materia dimensio aliqua interminata.“ (cap. 3.) Avšak jiní autoři, jako BUSA (viz pozn. 16) a TORRELL (viz pozn. 9, s. 409) řadí toto opusculum také mezi spisy pochybné autenticity, tzv. *dubia*.

40. In *Boethium*, *De Trin.* PS 2, qu. 4., art. 2.

sloučit s Tomášovým realismem. Kdybychom totiž připustili, že jde o látku, nakolik se vyskytuje pod individuálními rozměry, zde a nyní, pak bychom asi těžko sloučili variabilitu těchto rozměrů s trvalejší individuálností a vnitřní identitou příslušné konkrétní substance. Jinými slovy, každá změna jakýchkoli dimenzí by měnila identitu substance. Tomáš si byl tohoto problému dobře vědom a právě v komentáři na *De Trinitate* tuto obtíž jasně vyřešil.⁴¹

Materia signata quantitate

Abychom problematiku principu individuace složených substancí zcela uzavřeli, zastavme se ještě u pojmu *materia signata quantitate*, který se sice v traktátu explicitně nevyskytuje, ale bývá běžně uváděn v tomistické tradici jako Tomášova specifikace pojmu *materia signata*.⁴² Sám Tomáš však už ve 2. kapitole *De ente* říká, že „ipsae enim tres dimensiones designatae sunt corpus quod est in genere quantitatis.“ (n. 24.) Zásadní místo v Tomášově díle, kde se setkáváme s explicitní formulací, že z akcidentů je to právě kvantita, která látku individualizuje, je až opět komentář k Boethiové knize *De Trinitate*: „Nullum autem accidens habet ex se propriam rationem divisionis nisi quantitas. Unde dimensiones ex se ipsis habent quandam rationem individuationis secundum determinatum situm, prout situs est differentia quantitatis.“⁴³ Tradiční tomistická formulace principu individuace složených substancí jakožto *materia signata quantitate* je opravdu vlastní Tomášově filosofii a její původ už můžeme nacházet i v našem traktátu.

Individuace akcidentů složených substancí

Na konci celého traktátu, v 6. kapitole, se Tomáš zabývá ontologickou povahou akcidentů. Vzhledem k principu individuace zde Tomáš zaujímá v pojednání o individuaci akcidentů zajímavé stanovisko. Nejprve říká, že „Et quia unaquaeque res individuatur ex materia et collocatur in genere vel specie per suam formam, ideo accidentia quae consequuntur materiam sunt accidentia individui, secundum quae etiam individua cuiusdem speciei differunt ad invicem.“⁴⁴ A dále: „Accidentia vero quae consequuntur formam, sunt propriae passionis vel generis vel speciei.“⁴⁵ Jinými slovy: Jsou dva základní typy akcidentů. Některé akcidenty participují na formě, jiné na látce. Ty, které participují na látce, jsou akcidenty individua, na jejichž základě se individua téhož druhu liší mezi sebou. Ty, které participují na formě, jsou vlastní atributy rodu či druhu.⁴⁶ To, že princip individuace akcidentů bezprostředně souvisí s ontologickými komponentami složených substancí, celkem jasně vyplývá i z metafyzické povahy samotných akcidentů, protože nemají vlastní subjekt své

41. „Dimensiones autem istae possunt dupliciter considerari. Uno modo secundum earum terminationem; ... et sic non possunt esse principium individuationis; quia, cum talis dimensionum terminatio varietur frequenter circa individuum, sequeretur quod individuum non remanet idem numero semper... Alio modo possunt considerari sine ista determinatione in natura dimensionis tantum, ... et ex his dimensionibus interminatis efficitur haec materia signata.“ *In Boethium, De Trin.*, PS 2, qu. 4, a. 2.

42. „Principium individuationis substantiarum corporearum est materia signata quantitate.“ I. GREDT, *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, č. 386, s. 319.

43. PS 2, qu. 4, art. 2.

44. *De ente*, c. 6., n. 102.

45. *De ente*, c. 6., n. 103.

46. LORENZ, *I fondamenti dell'ontologia tomista*, s. 256.

existence, jak říká Tomáš v 6. kapitole.⁴⁷ Příčinou individuace akcidentů je tedy jejich subjekt neboli jednotlivá substance.

INDIVIDUACE SEPAROVANÝCH LIDSKÝCH DUŠÍ

Obsahově velmi zajímavá je část 5. kapitoly věnovaná individuaci lidských duší. Zajímavá je z toho hlediska, že se tyto substance vyskytují jak v podobě složené substance (v těle), tak v podobě separované, jako jednoduché substance. Jsou-li duše spojené se svými těly, jsou spojeny s látkou a zde problém není až tak patrný. Připustíme-li však alespoň hypoteticky, že po smrti těla by měly tyto duše samostatně existovat, vzniká zde určitá obtíž. Nemají-li látku, nemají ani kvantitu. Způsob jejich existence je tak velmi podobný existenci andělů, a přesto na ně nelze použít vysvětlení individuace platné pro anděly. Jak uvidíme později, Tomáš přisoudí každému andělu individuální druhovou *species*. To však u lidských duší není možné, nemáme-li vybočit z celkového kontextu realistické filosofie, protože pak bychom nehovořili o lidských duších, ale o specifických bytostech, kde je každá zcela odlišná a ojedinelá. Tím by se i zcela vytratil pojem „člověk“, protože jakožto obecný pojem předpokládá právě esenciálně totožnou *species*, která je ontologicky stejná u všech individuí. Ta se však vyskytují v „mnoha exemplářích“. Je třeba si tedy položit otázku, co je příčinou individualizace těchto separovaných duší, je-li tu kvantita či poznamenaná látka zcela vyloučena, a přesto má být zachována individuální i obecná totožnost těchto forem.

Tomáš vidí řešení ve vztahu duší k určitému tělu, které konstituovaly. Říká doslova: „Et licet individuatio eius ex corpore occasionaliter dependeat quantum ad sui inchoationem, quia non acquiritur sibi esse individuum nisi in corpore, cuius est actus, non tamen oportet ut subtracto corpore individuatio pereat, quia cum habeat esse absolutum, ex quo acquisitum est sibi esse individuum ex hoc quod facta est forma huius corporis, illud esse semper remanet individuum.“⁴⁸ Vychází se zde z předpokladu, že před svým spojením s individuálním tělem se duše samostatně nevyskytují, a proto je počátek jejich reálné existence vždy spojen s konkrétním tělem, jehož je ta která duše aktem. A právě od tohoto vztažení se odvozuje i řešení její individuálnosti po oddělení od těla.

Dále pak Tomáš cituje velice zajímavý text z Avicennovy *Metafyziky*, kde se nachází zcela konkrétní a věcný pokus o řešení individuálnosti i po oddělení. V traktátu Tomáš uvádí jen stručný odkaz na toto místo.⁴⁹ Skutečně jasno vnáší do věci až celkový kontext celého citátu. Avicenna zde říká: „Dicemus ergo quod postea animae sine dubio sunt separatae a corporibus; prius autem unaquaeque habuerat [sic] esse et essentiam per se, propter diversitatem materiarum quas habebant et propter diversitatem temporis suae creationis et propter diversitatem affectionum

47. „Et nunc restat videre quomodo essentia sit in accidentibus ... non habent esse per se absolutum a subiecto.“ *De ente*, c. 6., n. 92–93.

48. *De ente*, c. 5., n. 84.

49. „Et ideo dicit Avicenna quod individuatio animarum et multiplicatio dependet ex corpore quantum ad sui principium, sed non quantum ad sui finem.“ *De ente*, c. 5., n. 84.

suarum quas habebant secundum diversa corpora sua quae habebant."⁵⁰ Avicenna zde tedy neuvádí jen jakousi závislost na těle, jakožto na počátku své individuace, jak bylo zmíněno v traktátu, ale vypočítává zde čtyři příčiny individuálnosti duše po oddělení od těla. Jsou to:

1. svébytnost duše jakožto každé substance, dodejme byť neúplné (esse et essentia per se)
2. různost látek, ke kterým byly během spojení s tělem vztaženy (diversitas materialium quas habebant)
3. různost doby svého stvoření (diversitas temporis suae creationis)
4. různost prožitků, které ve svých tělech zakusily (diversitas affectionum suarum quas habebant secundum diversa corpora sua)

Poslední, čtvrtý důvod se zdá být snad nejpádňější, protože tyto prožitky se jakožto prožitky vtiskly do duše (paměť smyslová i rozumová) a jde o akcidentální jsoucna, která jsou v každé duši jakožto ve svém subjektu a s ohledem na individuálnost prožívání jsou zcela originální.

Kardinál Kajetán se v této věci omezuje toliko na dokazování individuace lidské duše ve vztahu ke konkrétnímu tělu, aniž by se však výslovně zmiňoval o příčině individuálnosti po oddělení. Přesto zde velmi podrobně rozvádí specifickou teorii individuace prostřednictvím jisté „soulměrnosti“ určité duše k určitému tělu.⁵¹

Hovoří-li Lobato⁵² v souvislosti s tímto místem o naprosté nezávislosti duše na těle, jak co do počátku, tak co do konce, lze to chápat toliko ve smyslu „existenční nezávislosti“, nikoli „individuální“. Existence, bytí duše samo o sobě je na těle opravdu nezávislé, a to jak co do svého počátku, tak konce. Individuace a multiplikace však nikoli. Ta závisí na těle jako na počátku, jak je řečeno v citovaném Tomášově textu.

Pro úplnost je ještě třeba připomenout, že individuálnost lidské duše závisí na těle toliko jako na počátku, nikoli jako na konci. Separovaná duše má jakožto jednoduchá substance (relativně) absolutní bytí, které není aktuálně žádným tělem omezeno. Svoji individuálnost si tedy taková duše s sebou nese z doby pobytu v těle, jakožto „začátku“, nikoli jako konci, kterým by byla po oddělení limitována, jak už bylo řečeno v samotném Tomášově textu.⁵³

50. Avicenna Latinus, *Liber De Anima*. V, 3.

51. „Nos autem, Peripatetica fundamenta sequentes, animam individuari commensuratione substantiali ad hoc corpus dicimus et hanc animam et illam distingui commensurationibus suis ad hoc et illud corpus... Dicimus enim animam individuari per aptitudinem substantialem seu commensurationem formaliter, per unionem vero actualem ad corpus conditionaliter, id est tanquam per conditionem sine qua non.“ CAIETANUS, *In De ente et essentia D. Thomae Aquinatis Commentaria*, s. 192–194.

52. „Sed anima humana ordinatur ad materiam, perficitur per unionem cum materia, et a materia non dependet neque quantum ad originem suam neque ad finem ejus.“ LOBATO, *Commentarium*, s. 106.

53. LORENZ, *I fondamenti dell'ontologia tomista*, s. 236.

INDIVIDUACE JEDNODUCHÝCH SUBSTANCÍ NEBOLI ANDĚLŮ

Nyní se zastavíme u otázky po příčině individuace takových jsoucen (bytostí), jejichž esenci je pouhá forma bez jakékoli vztáženosti k látce. Nejde o čistou subsistentní formu, zcela nesloženou, kterou Tomáš rozuměl Boha, ale o substance, jež jsou složeny pouze z esence a existence. Židovsko-křesťanská tradice je nazývá „anděly“, pohanští filosofové o nich hovoří jako o „inteligencích“.⁵⁴ Z hlediska filosofie, čistě rozumového poznání, je reálná existence těchto substancí pouze možná. Lidským smyslům jsou nepřístupné a ani rozumově nelze najít nějakou nutnost jejich existence. Přesto je jejich existence i z hlediska filosofie velmi pravděpodobná. Uvážíme-li hierarchické odstupňování reálného světa, tak jak ho pojímá realistická filosofie, tzn. od nesamostatně existujících akcidentů, přes hmotné neživé substance až po nutné a nejvyšší Bytí, které je čistým aktem, možná nás zarazí nekompaktní skok mezi člověkem (tělesně duchovou bytostí) a první nutnou Příčinou, neboli Bohem. Už antická filosofie zcela samozřejmě zde předpokládala, že je tato propast vyplněna jakýmsi ontologickým mezistupněm, neboli čistě duchovými inteligencemi, které sice „už“ nemají látku, ale také „ještě“ nejsou první Příčinou. Pro teologa, jakým byl Tomáš, zde nebyl vážnější problém. Teologie dosahuje vlastní metodou naprosté jistoty o existenci těchto bytostí.

Nemá-li ale tato substance látku a ani žádný nutný vztah k látce, jak tomu bylo alespoň v případě separovaných lidských duší, naskytá se zde mnohem vážnější otázka, zda je možné připustit pluralitu individuí takového druhu (*species*). Tomáš tuto možnost popírá, a přesto se nevzdává myšlenky na reálnou existenci mnoha podobných bytostí. „Sed cum essentia simplicis non sit recepta in materia, non potest ibi esse talis multiplicatio; et ideo oportet ut non inveniantur in illis substantiis plura individua eiusdem speciei, sed quot sunt ibi individua, tot sunt ibi species, ut Avicenna expresse dicit.“⁵⁵ Vyskytují-li se tedy podobné bytosti, pak jsou každá svého druhu zcela jedinečná! Nepřítomnost látky vylučuje možnost multiplikace v rámci téže *species*.

Lobato zde upozorňuje na jistou nesnáz, která je důsledkem této teorie a je spojena s vyjadřováním se o „andělech“. Hovoří-li se totiž o „andělech“ jako by to byla skupina individuí jednoho druhu, jde toliko o „náš způsob vyjadřování“, který je však poněkud odlišný od vlastní skutečnosti.⁵⁶ Pojem anděl tedy, striktně vzato, neoznačuje druhovou příslušnost, ale jaksi „kvazi druhovou“. Jde o konvenční použití druhového pojmu na individua, která jsou však každý „svého druhu“.

54. LORENZ, *I fondamenti dell'ontologia tomista*, s. 210.

55. *De ente*, c. 4., n. 66. Celý Avicennův citát zní takto: „Ex his autem naturis, illa quae non eget materia ad permanendum vel incipiendum, si est, impossibile est eam multiplicari, et species huiusmodi est una numero. Huiusmodi enim natura non multiplicatur differentiis nec materiis nec accidentibus: differentiis non, propter suam specialitatem; materiis non, quoniam abstracta est vel nuda; accidentibus non, quoniam accidentia aut sunt inseparabiliter comitantia naturam, et tunc non differt in eis multiplicatio quae est sub specie, aut sunt accessibilia non comitantia naturam quorum accessio fit propter hoc quod pendent ex materia. Iudicium ergo de huiusmodi cum fuerit species, est ut esse eius sit unum numero.“ *Avicenna Latinus, Liber De Philosophia prima*, V, 2, fol. 87 va.

56. LOBATO, *Commentarium*, s. 92–93.

INDIVIDUACE PRVNÍ JEDNODUCHÉ SUBSTANCE NEBOLI BOHA

Nyní zbývá ještě pojednat o Tomášových důvodech objasňujících ojedinělý způsob existence individuálního a nejvyššího Bytí, bytosti, kterou nazývá Bohem. Dokazování nutnosti, a tím i reálné existence této bytosti mimochodem nacházíme také právě v našem traktátu. Je to jeden z Tomášových důkazů Boží existence, který zde najdeme ve 4. kapitole.⁵⁷

Jedinečnosti a individuálnosti Boha se však Tomáš zabývá podrobněji až k kapitole 5., s. 80–81. Hned na začátku je vyslovena teze o Boží bytnosti (esenci), která bude mít zcela zásadní místo v následující argumentaci a která byla dokázána ve 4. kap. v souvislosti s důkazem Boží existence. „Aliquid enim est sicut Deus, cuius essentia est ipsum et suum esse.“ Zde se potom Tomáš zmiňuje také o problému, zda Bůh má quidditu („coť“) a bytnost (esenci), což bylo popíráno jak Avicennou,⁵⁸ tak zřejmě i některými platoniky.⁵⁹ A proto Tomáš říká: „Et ideo inveniuntur aliqui philosophi dicentes quod Deus non habet quidditatem vel essentiam, quia essentia sua non est aliud quam esse eius. Et ex hoc sequitur quod ipse non sit in genere, quia omne quod sit in genere oportet quod habeat quidditatem praeter esse suum...“⁶⁰ Tuto argumentaci velmi podrobně rozvádí kardinál Kajetán ve svém komentáři. V základních bodech by ji bylo možné shrnout takto: „Omne quod est in genere habet quidditatem praeter suum esse; Deus non habet quidditatem praeter suum esse: ergo Deus non est in genere.“ Protože „omnia, quae sunt in genere, distincta sunt in essentia generis vel speciei; distincta autem per diversimode habent esse illius naturae genericae vel specificae: ergo esse naturae genericae vel specificae est praeter naturam ipsam genericam vel specificam, et sic omne quod est in genere, habet naturam praeter suum esse ... et quia in solo Deo esse est de conceptu quidditativo ideo Deus extra genus ponitur.“⁶¹ „Nam illorum quae sunt in genere vel specie, est communis natura, sed „esse diversum est in diversis.“⁶² Hovoří-li se tedy o rodu, předpokládá se společná přirozenost. Je-li Bůh svou přirozeností zcela ojedinělý, nelze ani jednoznačně (univokálně) hovořit o nějaké quidditě či substanci. Používá-li proto filosofie (a také Tomáš) přesto těchto pojmů v souvislosti s Bohem, je třeba jim rozumět analogicky, tak jak Tomáš také analogicky chápal jakoukoli predikaci o Bohu.

Další obtíž spojenou s chápáním Božího bytí Tomáš řeší následovně. V souvislosti se ztotožněním Boha s pojmem „bytí“ se vyskytovaly i v Tomášově době panteistické tendence, které si všímaly pouze vztahu „Bůh je bytí“, ale opomíjely, že je „samo bytí“, což už není možné ztotožnit s universálním bytím v panteistickém smyslu slova. Proto Tomáš na toto nebezpečí hned v následující větě poukazuje a takové tvrzení odmítá. „Nec oportet, si dicimus quod Deus est esse tantum, ut in illorum

57. *De ente*, c. 4., n. 71–72.

58. „Igitur omne habens quidditatem causatum est; et cetera alia, excepto necesse esse, habent quidditates quae sunt per se possibles esse, quibus non accidit esse nisi extrinsecus. Primus igitur non habet quidditatem, sed super habentia quidditates fluit esse ab eo.“ *Avicenna Latinus, Liber De Philosophia prima*, VIII, 4, fol. 99 rb.

59. CAIETANUS, *In De ente et essentia D. Thomae Aquinatis Commentaria*, s. 170.

60. *De ente*, c. 4., n. 80.

61. CAIETANUS, *In De ente et essentia D. Thomae Aquinatis Commentaria*, s. 171.

62. LOBATO, *Commentarium*, s. 103.

errorem incidamus, qui Deum dixerunt esse illud esse universale, quo quaelibet res formaliter est ... unde per ipsam suam puritatem est esse distinctum ab omni esse." Výrazem „error illorum“ Tomáš zřejmě naráží na panteistické názory Amalrika z Benny⁶³ a jeho stoupenců, tzv. Amalrikánů, kteří působili v Paříži na začátku 13. století, a kteří byli pro svá tvrzení odsouzeni papežem Inocencem III. r. 1204.⁶⁴ Tomášův názor je s panteistickým pohledem naprosto neslučitelný, právě pro onu naprostou jedinečnost a „totalitu“ bytí, jak je přisuzována Bohu. Právě díky té je Bůh nejen neslučitelný s bytím ostatního světa, ale tímto svým bytím je také i vyloučen jak od jakéhokoli smíšení, tak i ztotožnění. „Et per ipsam suam puritatem est esse (Deus) distinctum ab omni esse.“⁶⁵ Podobně toto místo vykládá Kajetán.⁶⁶ Toto tvrzení zde Tomáš dokládá i citací z tradice neoplatónské. „Propter quod in Commento nonae propositionis libri De causis dicitur quod individuatio primae causae, quae est esse tantum, est per puram bonitatem eius.“⁶⁷ Jde o citát z kompendia Proklova spisu *Elementatio Theologica*, které je známé pod názvem *Liber De causis*.⁶⁸

ZÁVĚR

Provedená analýza Tomášova traktátu *De ente et essentia* představuje Tomášovu argumentaci ohledně principu individuace, jak ji formuloval na začátku své vědecké dráhy, a to pro tři typy substancí: pro Boha, pro stvořené inteligence (andělé a duše) a pro substance složené a jejich akcidenty. Je to argumentace velice hutná a náročná, dotýká se celého rozsahu ontologie. Proto jsme se také zastavili alespoň u určitého reprezentativního výběru některých autorů. S pomocí jejich argumentace a výkladu bylo možné poněkud rozvést strohé Tomášovy dikce a také je zasadit do kontextu jak filosofického dědictví Tomášových předchůdců jakožto autorit, které citoval, tak i do kontextu filosofie tomistické, která už 700 let rozvádí a interpretuje Tomášovy myšlenky v několika specifických školách.

63. ROLAND-GOSSELIN, *Le „De ente et essentia“ de S. Thomas d'Aquin*, s. 37–38.

64. DS 802–803. Stov. E. GILSON, *La filosofia del Medioevo*, trad. ital. Maria Assunta del Torre, 3. ed. it., 1. ed. Paperback classici, Firenze, La Nuova Italia Editrice 1997, s. 462–463 (franc. orig. *La philosophie au moyen âge*, Paris, Payot 1952).

65. LOBATO, *Commentarium*, s. 104.

66. „Esse vero divinum non solum non includit illam, immo excludit, id est, non solum non includit actu immo nec potentia et sic excludit illam.“ CAIETANUS, *In De ente et essentia D. Thomae Aquinatis Commentaria*, s. 174.

67. *De ente*, c. 5., n. 81.

68. „Et causae quidem primae non est helyatin, quoniam ipsa est esse tantum. Quod si dixerit aliquis: necesse est ut sit helyatin, dicemus: helyatine id est suum est infinitum, et individui suum est bonitas pura, effluens super intelligentiam omnes bonitates et super reliquas res mediante intelligentia.“ BARDENHEWER, *Liber De Causis*. c. 8. s. 173.

Použitá literatura

- ARISTOTELE. *Metafisica*. Testo greco a fronte, G. Reale. Milano: Rusconi libri, 1993.
- ARISTOTELES. *Metafysika*. Přel. A. Kříž. Praha: LFK, 1946.
- AVERROES. *Aristotelis opera selecta*. Venetia, [1502?].
- AVERROES. *Aristotelis Stagyrtae libri Metaph.* XII. Lugdunum, 1542.
- AVERROES. *Aristotelis Stagyrtae opera omnia*. Tom. VII. Venetia, 1540.
- AVICENNA LATINUS, *Liber De Anima seu Sextus De Naturalibus*, IV–V. Louvain: E. Peeters; Leiden: E. J. Brill, 1968.
- AVICENNA LATINUS, *Liber De Philosophia prima sive Scientia divina*, I–IV. Louvain: E. Peeters; Leiden: E. J. Brill, 1977.
- AVICENNA LATINUS, *Liber De Philosophia prima sive Scientia divina*, V–X. Louvain: E. Peeters; Leiden: E. J. Brill, 1980.
- BARDENHEWER, O. *Die pseudo-aristotelische Schrift über das Gute bekannt unter dem Namen Liber De Causis*. Friburg im Breisgau: Herder'sche Verlagshandlung, 1882.
- DEGL'INNOCENTI, U. „Il pensiero di San Tommaso sul principio d'individuazione.“ *Divus Thomas (Piacenza)*, 1942, s. 35–81.
- DENZINGER, H. – SCHÖNMETZER, A. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. ed. 36 emendata, Barcelona: Herder, 1976.
- Enciclopedia Filosofica*. Istituto per la collaborazione culturale, 4. vol. Firenze: Casa Editrice G. C. Sansoni, 1958.
- Filosofický slovník*. Olomouc: FIN, 1996.
- GAZZANA, A. „La ‚Materia signata‘ di S. Tommaso secondo la diversa interpretazione del Gaetano e del Ferrarese.“ *Gregorianum* 24 (1943): 78–85.
- GILSON, E. *La filosofia del Medioevo*. Trad. ital. Maria Assunta del Torre, 3. ed. it. Firenze: La Nuova Italia Editrice, 1997. Franc. orig. *La philosophie au moyen âge*. Paris: Payot, 1952.
- GREDT, I. *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, vol. I–II, 13. ed. Barcelona: Herder, 1961.
- Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Ed. J. Ritter und K. Gründer. 4. vol. K. Basel: Schwabe & Co, 1971–1976.
- CHENU, M. D. *Introduzione allo studio di S. Tommaso d'Aquino*. [franc. orig. *Introduction à l'étude de Saint Thomas d'Aquin*] trad. ital. R. Poggi e M. Tarchi, Firenze: Libreria Editrice Fiorentina, 1953.
- KRAPÍEC, M. A. *Dzieła XI. Byt i istota: Św. Tomasza „De ente et essentia“ przekład i komentarz*. 2. wyd. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lublińskiego, 1994.
- LOBATO, A. *Commentarium in „De ente et essentia“ Sancti Thomae Aquinatis*. Roma: Pontifica Universitas a S. Thoma, 1968.
- LOBATO, A. *Opuscoli filosofici*. Roma: Citta Nuova Editrice, 1989.
- LORENZ, D. *I fondamenti dell'ontologia tomista: Il trattato De ente et essentia*. Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 1992.
- Miscellanea Mediaevalia*. Veröffentlichungen des Thomas-Instituts der Universität zu Köln, Band 24 „Individuum und Individualität im Mittelalter.“ Berlin: Walter de Gruyter, 1996.
- MONDIN, B. *Dizionario enciclopedico del pensiero di San Tommaso d'Aquino*. Bologna: Edizioni Studio Domenicano 1991.
- Les Notions philosophiques*. Dictionnaire. Encyclopédie Philosophique Universelle. S. Aurox. 2 vol. Paris: Presses universitaires de France, 1990.
- PECCI, J. *Sv. Tomáše Akvinského spisek O bytí a bytnosti: Výklad vlašský*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1887.
- ROLAND-GOSSELIN, M.-D. *Le „De ente et essentia“ de S. Thomas d'Aquin*. Texte établi d'après les manuscrits parisiens, Introduction, Notes et Études historiques. Kain: Le Salchoir 1920.
- SOUSEDÍK, S. *Soucno a bytí: Úvod do četby sv. Tomáše Akvinského*. Praha: Křesťanská akademie Praha, 1992.
- Thomae Aquinatis Opera omnia cum hypertextibus in CD-ROM*. Ed. R. Busa. Milano: Editoria Elettronica Editel, 1992.
- THOMAS DE VIO, CAIETANUS. *In De ente et essentia D. Thomae Aquinatis Commentaria*. Ed. M.-H. Laurent. Torino: Marietti, 1934.
- TORRELL, J.-P. *Tommaso d'Aquino. L'uomo e il teologo*. Trad. ital. P. Giustiniani e G. Matera. 1. ed. Piemme: Cassale Monferrato, 1994.